

БІОРИЗНОМАНІТТЯ – ЇЖА - МЕДИКАМЕНТИ:

ХТО КОНТРОЛЮЄ?

ПАТЕНТИ НА ЖИТТЯ

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПОСІБНИК

**БІВЦ "Зелене досьє"
Київ – 2002**

Дослідження підготовлено ASEED Europe (грудень 2001)

Українське дослідження підготовлено громадською еколого-правовою організацією "ЕкоПраво-Київ"

Український варіант видання – БІВЦ "Зелене досьє"

ЗМІСТ

1. Вступ	2
2. Генна інженерія, патенти та корпоративний контроль	3
3. Патенти на життя	4
4. Патенти на життя: <i>всупереч</i> правам фермерів, <i>за</i> біопіратство	5
4.1. Права фермерів та корпоративний контроль над виробництвом харчової продукції	5
4.2. Біопіратство та приватизація знань	5
5. Конвенція "Про охорону біологічного різноманіття" (CBD) та Міжнародна угода FAO – кому належить біорізноманіття?	7
6. Права інтелектуальної власності на життя: права інтелектуальної власності, пов'язані з торгівлею (TRIPs), та Союз захисту нових сортів рослин (UPOV)	8
6.1. Права на селекційні досягнення	8
6.2. Права інтелектуальної власності, пов'язані з торгівлею (ПВПТ)	9
6.3. ПВПТ – впровадження прав інтелектуальної власності на життя	10
6.4. Всесвітня організація з питань інтелектуальної власності (WIPO) та Союз захисту нових сортів рослин (UPOV) – сумнівні провідники права інтелектуальної власності	11
6.5. ПВПТ в Досі	12
7. Патентування живих форм у Європі	12
7.1. Європейська конвенція з патентування (European Patent Convention (EPC))	12
7.2. Директива ЄС про патентування живих форм	13
7.3. Патентоздатність згідно з директивою ЄС	14
7.4. Основні проблеми директиви	14
7.5. Європейська конвенція з патентування – неправомірна зміна	15
7.6. Жорстка критика не припиняється	15
8. Боротьба з патентуванням живих форм – спроба плисти проти течії	16
9. Ситуація в галузі патентування живих форм в Україні	17
10. Що робити?	20
Абревіатури	21
Джерела інформації, використані для створення цієї публікації	21
Джерела іншої корисної інформації та контакти	22
Додаток 1: Угода про ПВПТ і конвенція "Про охорону біологічного різноманіття" в конфлікті	23

1. Вступ

Генна інженерія була проголошена основою нової привабливої економічної галузі, що може запропонувати на ринок безліч новітніх організмів, «сировиною» для утворення яких є гени. Це призвело до так званих “генних перегонів” за участі біотехнологічних компаній і дослідницьких установ, - за першість у відкритті конкретного гена й його функцій. Права інтелектуальної власності (ПІВ) (Intellectual Property Rights (IPRs) стали однією з центральних тем в загальних дискусіях стосовно генної інженерії. Використання прав інтелектуальної власності не має прямого зв'язку із впливом ГМО на навколишнє середовище й здоров'я людей. Вони впливають на створення економічної переваги завдяки можливості контролювати та володіти генетичними ресурсами, наприклад, генами, насінням та живими організмами. Застосування патентів на життя значно впливає на розвиток сільського господарства, захищеність харчового виробництва, можливість доступу до медикаментів та порушує етичні принципи.

Права інтелектуальної власності (ПІВ) є основною рушійною силою для розвитку індустрії генної інженерії. Вони обумовлюють здатність компаній конкурувати та привабливість їхньої продукції для інвесторів. Біотехнологічні компанії і дослідники прагнуть *монопольного контролю* над живими формами (наприклад, генами, клітинами, мікроорганізмами, рослинами, тваринами). Перегони за першість у патентуванні призвели до появи цілого потоку патентів на “винаходи”, які за суттю є відкриттями.

Концепція інтелектуальної власності не є новою. Протягом століть влада в західних країнах намагалась стимулювати інновації шляхом надання особливих прав авторам розробок нових механізмів, технологій, будь-яких продуктів розумової діяльності й творчості. Сенс був у тому, що можливість захистити інноваційну ідею від “шахрайства” має стимулювати вкладання часу, грошей та енергії в інноваційний процес. В обмін на такий захист, а, згодом, і комерційний прибуток, результат творчої або інноваційної роботи треба було оприлюднити. Це мало принести користь суспільству в цілому.

Сучасна система ПІВ формувалася в умовах широкого опору громадськості у всьому світі. “Патенти на життя” та результати їх використання стали приводом для численних дискусій. В цьому посібнику основна увага приділяється **питанню впливу такого патентування на права фермерів та проблемі біопіратства**. Серед інших суттєвих недоліків застосування патентів на життя можна назвати наступні:

- **Обмеженість доступу до медикаментів.** Патентування медикаментів (з живою матерією у складі та без неї) підвищує їх ціну. Нещодавно 39 фармацевтичних компаній подали в суд на уряд ПАР за надання дозво-

лу південно-африканським компаніям виробляти й продавати запатентований препарат проти ВІЛ за зменшеною ціною і без виплати відрахувань. Вчинок компаній здійняв обурення по всьому світу, і в результаті справу було закрито.

- **Людина як об'єкт біопіратства.** Комерціалізація частин людського тіла, наприклад, генів, викликає значно більш негативну реакцію в суспільстві. Корінні народи становлять особливий інтерес для вчених через їх унікальну генетичну будову.
- **Дослідження та розвиток.** Замість того, щоб підтримувати інновації, наявність патентів усе частіше стає перешкодою у проведенні досліджень, адже вчені не можуть отримати доступ до вже запатентованого матеріалу.
- **Страждання тварин.** Можливість отримувати патенти на трансгенних тварин може призвести до використання інженерії в цілях проведення тестів на тваринах.

Головна тема цього посібника – патенти на живі форми (різновид права інтелектуальної власності на винаходи). Деякою мірою буде розглянута тема прав на селекційні досягнення (Plant Breeders' Rights), які є особливою формою прав інтелектуальної власності на традиційні сорти рослин (також відомі під назвою Захист сортів рослин (Plant Variety Protection)). У посібнику йдеться про патенти на живі форми в цілому – як *генетично модифіковані*, так і *звичайні*; дається пояснення законодавства в галузі патентування, його важливості для агробіотехнологічної промисловості, пояснюються міжнародні принципи ПІВ та суспільна значимість патентів на життя.

2. Генна інженерія, патенти та корпоративний контроль

Згідно з визнаними у світі “правами фермерів”, контроль за насінням традиційно здійснювали люди, які працювали на землі. Патентування живих форм призводить до порушення цих прав, стає головною зброєю мультинаціональних корпорацій у боротьбі за контроль над виробництвом харчової продукції у світі – на глобальному, національному та місцевому рівнях.

Цей контроль був значно посилений наступними чинниками.

- *Зеленою революцією*, яку “очолювали” Організація ООН з питань харчування та сільського господарства (United Nations Food and Agriculture Organisation) та Світовий банк. Ідея полягала в тому, щоб вирішити проблему голоду в світі шляхом розвитку сільськогосподарського виробництва високоврожайних сортів (High Yielding Varieties). Їх використання стало першим кроком у напрямку до корпоративного контролю над насінням та встановлення залежності землеробів від зовнішніх джерел отримання насіння й інших ресурсів (добрив, пестицидів).
- *Режимами торгівельної лібералізації*, створюваними, в першу чергу, Генеральною угодою з митних тарифів та торгівлі (ГАТТ)/Всесвітньою торговою організацією (WTO). На регіональному рівні – появою спеціальних торгівельних зон Північноамериканської угоди про вільну торгівлю (NAFTA), Азіатсько-Тихоокеанської економічної співдружності (АРЕС), торгівельної угоди MERCOSUR. Оскільки завдання цих режимів полягає в усуненні перешкод для торгівлі, - дешеве масове виробництво харчової продукції має значно більше переваг порівняно з різноманітними маленькими землеробними системами, які до сьогодні більше поширені на Глобальному Півдні.
- *Корпоративними завоюваннями*. Це призвело до домінування на ринку лише кількох компаній на кожному з етапів виробництва харчової продукції, з моменту вирощування насіння до продажу. Наприклад, сьогодні 10 насінневих компаній контролюють 30% ринку насіння, що загалом складає 24.4 мільярди доларів США. 94% загальної площі «трансгенних» полів у світі в 2000 році було засіяно насінням компанії “Монсанто” (ЕТС – англ., стор.1).

Генна інженерія відкрила компаніям і інші можливості для посилення їх впливу на ринок. Чимало досліджень в галузі генної інженерії та ГМО, які вже є у продажу, здебільшого націлені на вивчення стійкості до гербіцидів. Таким чином компанії пов’язують продаж своїх хімікатів з продажем свого насіння. Наприклад, компанія “Монсанто” є виробником найбільш популярного в світі гербіциду Roundup, а також цілої низки генетично модифікованих рослин, стійких до Roundup. “Монсанто” змушує фермерів підписувати угоди, які забороняють їм використовувати гербіциди інших компаній разом із запатентованим “Монсанто” насінням. Навіть такі, що містять гліфосат, активний інгредієнт Roundup.

Крім того, існують так звані “термінаторна технологія” (Terminator Technology) та технології обмеженого використання генетичного потенціалу (Genetic Use Restriction Technologies). “Термінаторна технологія” генетично позбавляє насіння можливості відроджуватись при повторному висаджуванні. Технології обмеженого використання генетичного потенціалу створюють гени, що можуть “включатись” і “виключатись” завдяки використанню відповідних хімічних речовин. Так можна змінювати й контролювати процес зростання рослини.

Патентування стало наступним кроком на шляху такого розвитку. Якщо компанія отримує потенційно прибутковий патент, вона стає більш привабливою для інвесторів і має більше шансів на те, що її куплять. Та сама “Монсанто” є гарним прикладом. В 1994 році американська компанія “Agracetus” отримала європейський патент, об’єктом якого були всі трансгенні соєві боби. Це стало загрозою для трансгенної сої “Монсанто” “Roundup Ready”, а тому компанія опротестувала надання такого патенту іншій фірмі. Але згодом “Монсанто” вирішила, що краще купити “Agracetus” (автоматично отримати патент) та відізвала свій протест (Anderson – англ., стор.71).

Через зростання економічної глобалізації патенти стали одним з головних питань торгівлі. Представники ділових кіл індустріально розвинутих держав стверджували, що недостатня патентна захищеність або повна відсутність систем патентування (зокрема, на Півдні) перешкоджають торгівлі. В цих країнах їхня продукція не була захищеною від дешевих імітацій місцевих компаній. Тому вони переконали свої уряди в необхідності глобальної системи гармонізації стандартів ПІВ.

3. Патенти на життя

Права інтелектуальної власності (ПІВ) дозволяють їх власникам перешкоджати іншим у комерційному використанні їхнього інтелектуального продукту. Існує два основних типи прав на інтелектуальну власність: *права промислової власності* (фабричні й товарні знаки, промислові рисунки, моделі, вказівки про місце походження і т.д.) та *авторські права* (на літературні, музичні, артистичні, фотографічні та аудіовізуальні витвори). *Права на селекційні досягнення* є окремим типом інтелектуальної власності на живі форми. Права на селекційні досягнення надають захист селекціонерам при створенні ними нових сортів рослин методом селекції або за допомогою інших сучасних технологій сортовиведення.

Що таке патент?

Патент є формою інтелектуальної власності, яка надає власнику ексклюзивні права на *комерційне використання винаходу* протягом 20 років. Той, хто бажає використати запатентований винахід, має отримати дозвіл від власника патенту та відрахувати йому кошти за використання винаходу. В обмін на це повний опис винаходу та метод репродукції мають бути оприлюднені. Так само, як і інші ПІВ, патенти можуть регулюватись національним законодавством.

Патентоздатний винахід має відповідати трьом основним вимогам:

- (1) бути новим,
- (2) бути досягненням у винахідництві та
- (3) мати потенціал для промислового або іншого корисного застосування.

Патентне законодавство зазвичай передбачає кілька причин, за яких патент не може бути наданий. Одна з найпоширеніших, – якщо винахід *“суперечить громадському порядку та моралі”*. Але, як правило, ті, хто займається патентуванням, не обґрунтовують свої рішення щодо нових винаходів моральними принципами. Тому ця умова приймається до уваги лише в екстремальних випадках, наприклад, при патентуванні нового типу листа-бомби.

Необхідно мати на увазі, що патент може тільки перешкоджати іншим продавати запатентований продукт без дозволу власника. Він *не надає* власнику патенту автоматичного права *виробляти або продавати* продукт. Ці питання вирішуються через інші державні органи.

Світ, що змінюється: патенти на життя

Спочатку система патентування була створена для “неживих”, промислових винаходів. Розвиток сучасної біотехнології змінив це правило. Перед тим як “патенти на життя” стали реальністю, права на селекційні досягнення були єдиною формою прав інтелектуальної власності, пов’язаною з живими організмами. Але, поперше, права на селекційні досягнення стосуються *лише рослинних сортів* (а не генів, наборів генів, клітин або тварин). І, по-друге, права

на селекційні досягнення не забезпечують такого сильного захисту, як патенти, і менш економічно вигідні.

Тому тиск з метою дозволу патентування біотехнологічних розробок (*з живою матерією в тому числі*) швидко посилювався. У 80-х роках американські державні патентні установи почали надавати патенти на живі форми. Перший значний судовий позов з цього приводу, названий *Даймонд проти Чакрабарті*, був поданий у 1980 році. В результаті Вищий суд США ухвалив дозвіл на патентування генетично модифікованої бактерії, здатної “їсти” нафту. Нову бактерію Чакрабарті сприйняли не як “витвір природи, а як *“продукт людської винахідливості”*”.

Патентне законодавство існувало ще до розквіту генної інженерії, і вже тоді воно передбачало важливі *винятки* у випадках патентування рослин і тварин. Агро-біотехнологічна індустрія активно й успішно лобювала введення системи патентування, яка б *дозволяла* надання патентів на живі форми. Ці патенти мають серйозний вплив на сільськогосподарські системи, медичні дослідження, етику і т.д. Проблема захисту цих патентів полягає і в тому, що живі форми здатні до *репродукції*. Результат природного процесу репродукції вже можна вважати “нелегальним копіюванням”.

4. Патенти на життя: *всупереч* правам фермерів, за біопіратство

4.1. Права фермерів та корпоративний контроль над виробництвом харчової продукції

"Завдяки підтримці, яку я отримав зі всього світу, я усвідомив, що фермери потребують захисту свого права самостійно обирати технологію виробництва, культури, які їм треба вирощувати, та насіння. В країнах, що розвиваються, фермери залежать від свого права та можливостей вибирати та зберігати необхідне насіння й підтримувати екологічний баланс на своїх фермах," – Персі Шмайсер (фермер з Канади, відомий своїми виступами проти біотехнологічної індустрії та патентування рослин – перекл.).

“Права фермерів” є центральним поняттям у питанні незалежності харчового виробництва, що було визнано FAO (Організація ООН з харчування та сільського господарства) та іншими міжнародними інституціями й угодами. Йдеться про те, що фермери можуть вільно зберігати, повторно використовувати та покращувати насіння з року в рік. Ці рослинні ресурси, так звані “фермерські сорти”, є початком харчового ланцюжка і насправді варті мільярдів доларів на рік, про які ніхто навіть не згадує (RAFI(b)). З часом поняття “фермерські права” зникло з міжнародних конвенцій.

Права на селекційні досягнення все ж дозволяють використовувати збережене насіння, але не дозволяють його продавати іншим фермерам. **У випадку із запатентованим насінням фермерам взагалі не дозволяється зберігати або повторно його використовувати.**

Патентування насіння призвело до того, що компанії, наприклад “Монсанто”, влаштовують дослідницькі рейди на землі, які є власністю фермерів, часто без попередження. Зазвичай це вважається правопорушенням.

Відомий приклад судової справи через таку поведінку компанії – Персі Шмайсер проти “Монсанто Канада”.

“Монсанто” з’ясувала, що на землі Шмайсера росла її ГМ канола (олійний ріпак) “RoundupReady”, але фермер не сплатив за неї так звану технологічну платню у розмірі 37 до-

ларів США за гектар. Шмайсер стверджував, що насіння монсантівського ріпаку було занесено на його землю випадково. “Монсанто”, в свою чергу, звинуватило Шмайсера у порушенні патенту через “використання, репродукцію та створення генів, клітин та насіння і рослин каноли, які мають в собі гени та клітини, зазначені у патенті позивача, а також продаж зібраного врожаю без згоди на це позивача”.

Рішення судді було на користь “Монсанто”: не має значення, як запатентоване насіння потрапило на ділянку фермера – чи його принесли вітер або вода, чи сталось перехресне опилування, чи воно просто випало з машини. Насіння все одно належить “Монсанто”, а тому фермери можуть притягатись до суду за фактом порушення патентного права. Шмайсер зараз подає апеляцію на рішення суду. (Дивіться Інтернет-сторінку www.percyschmeiser.com).

Практично всі ГМ сорти рослин захищені патентами. Але в США все більше патентів надається і на не ГМ сорти. За умов існування Угоди про права на інтелектуальну власність, пов’язані з торгівлею (ПВПТ) (Agreement on TRIPs) (дивіться розділ 6), не існує гарантії того, що це саме не відбуватиметься і в інших країнах. **Тому фермери (а також їх сусіди!) мають знати, що їм краще не використовувати запатентоване насіння.**

4.2. Біопіратство та приватизація знань

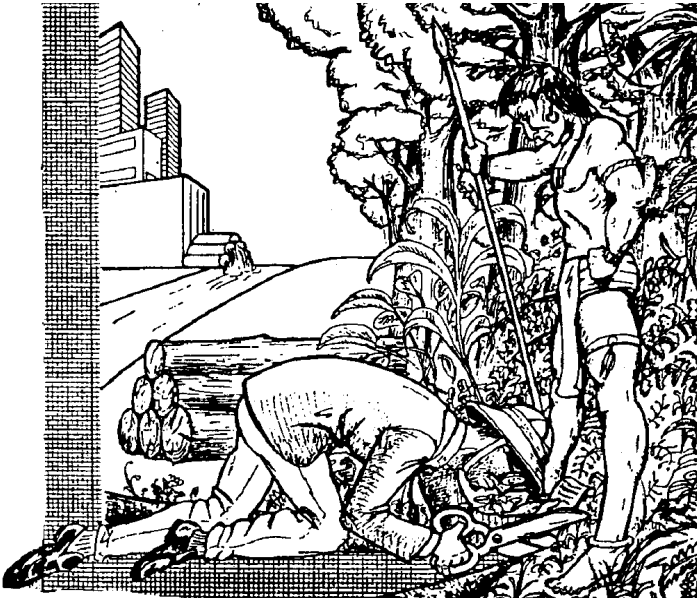
"Здається, що західні держави досі керуються колонізаторським імпульсом відкривати, захоплювати й отримувати у своє володіння все: всі суспільства, всі культури. Колонії вже поширюються на космос, на “генетичні коди” живих форм - від мікробів до рослин і тварин, включаючи й саму людину”, – Вандана Шива.

Розвиток патентування рослинного матеріалу демонструє, що патентування підтримує біопіратство – крадіжку біологічних ресурсів та знань без визнання або винагороди тим, хто отримав і розвивав ці знання й ресурси. Намагання вчених та корпорацій патентувати традиційні знання та біорізноманіття наносить шкоду фермерам Півдня в трьох основних напрямках:

1. Створюється оманливе враження щодо новітності винаходу всупереч тому, що знання накопичувались з давніх давен як частина колективного інтелектуального спадку населення Півдня.

2. Під монопольний контроль корпорацій підпадають біологічні ресурси (гермоплазма), таким чином позбавляючи місцеве населення прибутку від їх використання.

3. Створюються ринкові монополії, а первісні інноватори (фермери) позбавляються свого права на частку в місцевому, національному та глобальному ринку. (ASEED)

Наприклад, багато рослин та похідних продуктів з Індії було запатентовано в індустріалізованих країнах.

Десятки рослин вже стали об'єктами патентів, якими володіють закордонні компанії. Серед таких рослин гранат, індійський аргус (використовується як ліки при кашлі, астмі, жовтусі та пораненнях), гірчиця (при хворих бронхах або ревматизмі), хаїді та амальтас. У 1997 році Грейс запатентував "винаходи", засновані на індійській куркумі та дереві Нім (відомі через свої пестицидні, дерматологічні, антибактеріальні та інші якості).

Поки що більшість "біопіратських" патентів було видано в США, Японії та Європі. Це викликало обурення через несправедливість та нанесення шкоди жителям країн, де був створений первісний організм, через неможливість експортувати цю продукцію. Знову наголошуємо, що за умов дії Угоди про Північну Америку, ці патенти можуть у майбутньому застосовуватися в країні походження генетичного ресурсу (рослини, рослинної матерії, набору генів і т.п.). **Отже, ці країни можуть бути змушені надати патенти, що підірве діяльність місцевих виробників та ринків.**

Врятуйте жовтий боб, або біопіратство як воно є

Ларрі Проктор, керівник насінневої компанії Pod-Ners, Колорадо, США, привіз кілька жовтих бобів з Мексики, де він був у відпустці. Проктор подумав, що американським споживачам може сподобатись незвичний колір бобів. В 1999 році він отримав патент США (US 5,894,079) на ексклюзивні права на насіння. Боби він назвав "Enola". Цей патент здебільшого ґрунтується на твердженні про винайдення "специфічного жовтого кольору." Тому теоретично кожний, хто досліджує або продає боби такого кольору, має сплатити власнику патенту, або ж ризикує потрапити до суду.

"Ніякої селекційної роботи або спроб вдосконалення з цим бобом не було проведено, що суперечить першій вимозі патентного законодавства США для отримання патенту. Винахід не є новим", – говорить доктор Даніель Дебук, бельгійський спеціаліст з генетичних ресурсів, який працює в центрі тропічного сільського господарства. Вже 25 років він збирає культурні рослини та їх диких родичів у тропічній Америці. Під його контролем у центрі найбільша в світі колекція бобів - 28.182 видів. Принаймні 260 з них є жовтими, а шість "дуже схожі" на Енолу. (Pratt). Патент надає захист будь-яким жовтим

сухим бобам, отже їх вирощування в США або імпортування до цієї країни без попередніх виплат власнику патенту є нелегальним. Коли компанія Pod-Ners отримала патент, то одразу сповістила всіх імпортерів мексиканських бобів до США про те, що цей боб став їх власністю і його продаж можливий лише за умов виплат Pod-Ners.

Багато поколінь мексиканців вирощували жовті боби, які називались "Maucaba". "Цей патент створив серйозні економічні труднощі для фермерів північної Мексики," – говорить Мігуель Тахна Фелікс, представник Асоціації фермерів Ріо Фуерте у Сінолоа, яка об'єднує 22 тисячі членів. За його словами, патент "означає падіння експорту більш ніж на 90%". Зараз Проктор звинувачує через суд дві американські компанії, які намагались працювати з мексиканськими фермерами. В свою чергу Міжнародний центр тропічного сільського господарства (CIAT), Колумбія, який проводить дослідження та зберігає колекцію з 27 тисяч видів сухих бобів, заперечує в суді правомірність патенту на Енолу, який є яскравим прикладом біопіратства. (Джерело інформації: ActionAid).

5. Конвенція "Про охорону біологічного різноманіття" (CBD) та Міжнародна угода FAO – кому належить біорізноманіття?

Як можна вимагати монополії на комерційну експлуатацію ресурсів, які раніше не мали власника? Біорізноманіття досить довго вважалось спільним безцінним ресурсом. Дві угоди ООН стали спробою визначити право власності на ресурси біорізноманіття.

По-перше, згідно з Міжнародною угодою FAO (Організація ООН з питань харчування та сільського господарства) щодо рослинних генетичних ресурсів у харчуванні та сільському господарстві, біорізноманіття довго вважалось "спільною спадщиною людства". Ця угода мала перетворитись на конвенцію, яка б забезпечувала належність гермоплазми важливих харчових рослин всьому людству. Але уряди північних країн не прийняли її, оскільки угода ставила під сумнів легітимність прав інтелектуальної власності. Ці ж уряди відмовились визнавати права фермерів загальнолюдськими, перетворивши їх на об'єкт регулювання лише національними законодавствами. Країни Півдня позбулися ілюзій стосовно концепції "спільної

спадщини" – вона втратила сенс: Північ продовжувала патентувати гермаплазму з Півдня й отримувати прибутки від її використання. Південні країни нічого за це не отримували. (GRAIN (c)).

В 1992 році на конференції ООН в Ріо була погоджена Конвенція ООН "Про охорону біологічного різноманіття" (КБР) (Convention on biological diversity (CBD)). Вона змінила статус генетичних ресурсів з "суспільної спадщини" на "національну суверенну власність". Таким чином, генетичні ресурси перетворились на товар, який може купуватись та продаватись під контролем державних органів влади в окремих країнах. (GRAIN (c))

Конвенція "Про охорону біологічного різноманіття"

- Надає країнам суверенні права на біологічні ресурси (ст. 3 і 15)
- Забезпечує можливість надання доступу до біологічних ресурсів за умов "попередньої згоди держав на основі повної поінформованості" (ст.15.5)
- Вимагає від її учасників захисту та підтримки права місцевого населення, фермерів і національних меншин (корінних народів) на використання їх біологічних ресурсів і систем знань (ст. 8(j) і 10)
- Встановлює доступ до біологічних ресурсів країн, що розвиваються, на погоджених умовах обміну та передачі технології з індустріалізованими країнами (ст.16)
- Вимагає справедливого розподілу прибутку від комерційного використання місцевих біологічних ресурсів та місцевих знань (ст.15.7)
- Стверджує, що права інтелектуальної власності не повинні протирічити збереженню й сталому використанню біорізноманіття (ст.16.5)

(джерело інформації: Gaia/Grain)

Незважаючи на те, що Конвенція "Про охорону біологічного різноманіття" містить формулювання, які водночас і критикують і підтримують ППВ, зрозуміло, що існування патентів на життя суперечить основним принципам "розподілення прибутку" та "національної суверенності". *Дивіться нар.б.б.*

Останнім часом почала відновлюватися Міжнародна угода FAO. Третє листопада 2001 року стало довгоочікуваним днем перетворення Угоди на Конвенцію, яка тепер має назву "Міжнародна конвенція щодо рослинних генетичних ресурсів у харчуванні та сільському господарстві" (FAO). Цей документ встановлює правила збереження та обміну важливою рослинною гермаплазмою. Центральний компонент конвенції – багатостороння система. Вона гарантує державам-учасницям спрощений доступ до 64 харчових сортів рослин, що складають 85% харчування людей у всьому світі (RAFI(a)). Піс-

ля ратифікації документу його керівний орган має здійснювати реальний політичний контроль над найважливішою у світі колекцією гермоплазми, банком з 600.000 видів рослин, який належить Консультативній групі з міжнародних досліджень в галузі сільського господарства (CGIAR). На думку RAFI (нині - ETC group), позитивним є обмеження права інтелектуальної власності на насіння, яким обмінюються через багатосторонню систему, а також встановлення обов'язків щодо розподілення прибутків в разі комерціалізації отриманого насіння.

Аналітики ETC group також стверджують, що:

- Багато важливих культурних рослин (наприклад соя, арахіс, цукрова тростина та більшість овочів) не підпадають під багатосторонню систему, доступ до них спрощений ще більше.
- Державами погоджена умова ПІВ щодо неможливості патентування генетичних ресурсів “у тій формі, в якій вони були отримані з багатосторонньої системи”.

Це означає, що в будь-якій модифікованій формі (ГМ або традиційній) вони *можуть* підлягати патентуванню. Це не дає ніякої гарантії захисту від біопіратства. Цікаво, що саме зрештою є завданням угоди, котра водночас і забезпечує доступ до генетичних ресурсів, і обмежує права власності? (GRAIN(d))

- Права фермерів стають об'єктом національного законодавства.
- Не встановлено практичного механізму для розподілу прибутку.

Позитивним є те, що міжнародна угода є нині законодавчою платформою, до якої можуть бу-

ти внесені більш жорсткі положення. Питання в тому, чи це колись станеться. Експерти організації GRAIN (Genetic Resources Action International) вважають таку ситуацію досить загрозливою, тому що міжнародні торговельні сили та короткострокові національні інтереси можуть перетворити цю угоду на ярмарок генетичних ресурсів культурних рослин. (GRAIN(d)). Організація RAFI оприлюднила конкретні матеріали, щоб допомогти фермерам і політикам розібратись у сутності конвенції, склала список, до якого потрапили 25 делегацій та організацій, які найбільше впливали на вироблення конвенції (дивіться Інтернет-сторінку www.etcgroup.org).

Незважаючи на недоліки конвенції, неурядові організації наполягають на її ратифікації найближчим часом, можливо, під час Всесвітнього самміту з проблем харчування (World Food Summit), провести який планується в Римі у червні 2002 року.

6. Права інтелектуальної власності на життя: права інтелектуальної власності, пов'язані з торгівлею (TRIPs), та Союз захисту нових сортів рослин (UPOV)

Питання, пов'язані з біорізноманіттям, вирішуються через систему ООН, а міжнародні правила щодо стандартів ПІВ диктуються Всесвітньою торговельною організацією (ВТО). Ці дві структури помітно різняться *механізмами покарання*. ВТО використовує механізм урегулювання суперечок, в основі якого *торгові санкції*, дуже дієвий засіб покарання. ООН взагалі не має подібного засобу впливу задля кращого дотримання сторонами її правил. Союз захисту нових сортів рослин (UPOV) теоретично є незалежним від двох вище згаданих систем, він встановлює правила щодо прав на селекційні досягнення.

6.1. Права на селекційні досягнення

Права на селекційні досягнення (або Захист сортів рослин - Plant Variety Protection (PVP) є формою ПІВ. Вони встановлені спеціально для того, щоб забезпечити визнання праці *комерційних селекціонерів рослин*. Для гармонізації цих прав у різних країнах у 1961 році був створений Союз захисту нових сортів рослин (Union for the Protection of New Varieties of Plants (UPOV)).

Щоб потрапити під захист Союзу, новий рослинний сорт має відповідати наступним вимогам:

- 1) відрізнитися від сортів, що вже існують;
- 2) бути достатньо *однорідним* (мається на увазі - всі рослини одного покоління);
- 3) бути достатньо *стабільним* (означає, що наступне покоління має ті самі характеристики, що і попереднє);

4) бути *новим* в тому сенсі, що раніше цей сорт ніколи не був комерційним.

Користуючись правами на селекційні досягнення, селекціонер може захистити свій сорт рослини від “нелегального використання” фермером. Це означає, що фермеру не дозволяється *продавати насіння або матеріал для розмноження* (наприклад, картоплю) цього сорту іншим. Але Союз визнає права фермерів на зберігання насіння для використання на власній землі за певних умов.

Правила Союзу переглядалися кілька разів з метою посилення прав на селекційні досягнення. Наприклад, згідно з правилами 1991 року нові сорти *всіх видів рослин*, що відповідають вимогам Союзу, підлягають його захисту. До того країни мали можливість робити винятки для деяких видів. З часом був подовжений строк захи-

сту, а права фермерів почали підпадати під юрисдикцію національного законодавства (дивіться останній розділ). Подвійний захист, тобто водночас і патентом, і правами на селекційні досягнення, більше не був забороненим.

Деякі критики стверджують, що права на селекційні досягнення, що надаються Союзом захисту нових рослин, містять таку саму загрозу, як і патенти на життя, адже вони також ставлять під сумнів права місцевих фермерів і громадськості. Надання захисту виключно тим рослинам, які відповідають вимогам однорідності, зменшує зацікавленість селекціонерів у місцевих сортах. Крім того, генетична однорідність часто призводить до підвищення вразливості рослини, що надалі може сприяти зменшенню врожаїв і браку харчової продукції. Союз також ніяк не

регулює розподілення прибутку в разі використання нових сортів, створених на основі рослинного матеріалу з фермерської землі.

Союз наполягає на тому, що права на селекційні досягнення покликані покращити забезпеченість харчовою продукцією. Але насправді в країнах, де існують проблеми забезпечення харчуванням, лише 36% захищених цими правами сортів рослин є культурами харчового призначення.

GRAIN: “У Кенії лише одна з 136 заявок на участь у системі Союзу захисту нових сортів рослин мала відношення до харчової рослини. Це був зелений боб, призначений для експорту на європейський ринок. Решта – квіти та рослини промислового призначення, – небагато для подолання голоду”. (GRAIN(b)).

6.2. Права інтелектуальної власності, пов’язані з торгівлею (ПВПТ)

“Усвідомивши шкідливість прав інтелектуальної власності, пов’язаних з торгівлею (ПВПТ), для малих фермерів та сталого розвитку сільського господарства в цілому, я почав виступати проти. Фермери не повинні поважати систему, яку більш доречно назвати системою захисту прав інтелектуального піратства, пов’язаних з торгівлею. Ми не хочемо підкорюватися такому режиму й будемо продовжувати відстоювати свої фермерські права, робити все можливе для захисту, збереження та поліпшення насіння, яке належить всім нам, а не комусь окремо”, – Леопольдо Гуїларан, фермер, вирощує рис, президент MASIPAG, об’єднання малих фермерів на Філіппінах

Основу сучасної системи ПВ було закладено в 1883 році в Паризькій конвенції (закон з патентування) та в 1886 році в Бернській конвенції (закон про авторські права). Ці конвенції мали гармонізувати стандарти ПВ таким чином, щоб вони не стали перешкодою для торгівлі. Угода ПВПТ (TRIPs Agreement (Trade Related Aspects of Intellectual Property rights)), укладена в рамках ВТО, нині є офіційним документом, який встановлює міжнародні стандарти ПВ.

Йї не вдалося уникнути критики. Країни “великої 77” (об’єднання спочатку 77, а згодом значно більшої кількості країн, що розвиваються) висловили думку, що інтелектуальна власність тільки призведе до ще більшої прірви між Північчю та Півднем. Оскільки ПВ забезпечують трансфер коштів від споживача до винахідника, на глобальному рівні це свідчить про трансфер коштів від “низько технологічного” до “високотехнологічного” суспільства.

До впровадження ПВПТ індустріалізовані країни керувались багатосторонніми угодами, прийнятими Конференцією ООН з питань торгів-

влі й розвитку та Всесвітньою організацією з питань інтелектуальної власності (World Intellectual Property Organization (WIPO)), а також двосторонніми договорами для впливу на країни, що розвиваються, з метою посилення в них систем ПВ. Стратегія двосторонніх угод завжди вважалась дуже ефективною, тому що так торгуватися, як США, не міг ніхто. Втім, ця стратегія викликала серйозне незадоволення та протести.

В результаті уругвайського раунду торгових переговорів Генеральна угода з митних тарифів та торгівлі (GATT (General Agreement on Tariffs and Trade)) перетворилася на Всесвітню торгову організацію (WTO (World Trade Organisation)). Тоді тринадцять американських корпорацій налагодили зв’язки з діловими колами Європи та Японії, утворивши тристоронню групу. Вони започаткували Комітет з питань інтелектуальної власності (IPC), який і забезпечив основні принципи глобальної системи ПВ. Таким чином Угода про ПВПТ була укладена в інтересах індустрії.

Цілі ПВПТ:

- (а) зменшення перешкод міжнародній торгівлі;
- (б) підтримка ефективного й адекватного захисту ПВ;
- (в) забезпечення того, щоб процедури впровадження ПВ не перешкождали торгівлі.

Створення ПВПТ під інтереси індустрії призвело до того, що зараз *всі члени ВТО* зобов'язані впроваджувати патентне законодавство: на рівні країн-членів Організації економічного співробітництва та розвитку – до національних законодавчих систем. Крім того, стандарти ПВПТ можуть бути *ефективно запроваджені* завдяки механізму врегулювання спорів, який існує в рамках ВТО.

Основний принцип патентоздатності згідно з ПВПТ є аналогічним тим, що закладені в європейському й американському патентних законах:

Патенти можуть надаватися на будь-які винаходи, продукти та процеси в будь-якій технологічній сфері, якщо вони відповідають вимогам новітності, винахідливості й промислової корисності (ст. 27(1) ПВПТ)

Це визначення може стосуватися і (сучасних) біотехнологій.

Багаті країни мали почати виконання всіх положень Угоди про ПВПТ до 1-го січня 1996 року. Країнам, що розвиваються, та з *перехідною економікою* (від системи централізованого планування до ринкових відносин) було надано п'ять (у деяких випадках одинадцять) років на *перехідний період*, тобто, до першого січня 2000 року.

Незважаючи на впровадження ПВПТ, США та інші індустріалізовані країни ніколи не забували про стратегію укладання двосторонніх договорів з питань торгівлі, допомоги та інвестицій, щоб (Південні) уряди виконували зобов'язання навіть *більші, ніж ті, що вимагаються ПВПТ*. (GRAIN (a))

6.3. ПВПТ – впровадження прав інтелектуальної власності на життя

Ключовою в питанні патентування живих форм є ст. 27.3(b) Угоди про ПВПТ. За нею країна має право відмовитись від патентування рослин і тварин. Але, система *sui generis* може бути створена саме для *сортів рослин*. “Sui Generis” означає - “самостійна”. В даному випадку має бути створена альтернативна система ПВ на рослинні сорти.

Точного визначення для “ефективної системи *sui generis*” не існує. На сьогодні, Союз захисту нових рослинних сортів є єдиною міжнародною системою, створеною спеціально для регулювання питань, пов'язаних з *сортами рослин*. Але Угода про ПВПТ відкрито не вказує на те, що Союз є *єдиним вибором* для країн. Це дозволяє країнам, які не хочуть надавати патенти на сорти рослин або тварини, створювати законодавчі системи “на свій смак”.

Але країни, в яких немає патентного законодавства, відчувають на собі тиск щодо вступу в Союз. На країни Півдня тиснуть не тільки уряди багатих держав, але і зацікавлені компанії. Працівники Міністерства харчування та сільського господарства Пакистану стверджують, що “Монсанто” надсилала їм “пропозиції необов’язкового характеру” щодо приєднання до Акту з прав селекціонерів, який створюється для задоволення вимог ПВПТ (Rediff Business News).

Міжнародна коаліція неурядових організацій намагається протистояти такому розвитку подій і переконати країни в повній мірі скористатись можливістю “sui generis”, або, краще, вимагати повного перегляду Угоди про ПВПТ, де нехтуються “sui generis” можливості.

Стаття ПВПТ 27.3 (б):

"Сторони можуть позбавляти патентоздатності рослини й тварин, що не є мікроорганізмами, та біологічні процеси створення рослин і тварин, що не є небіологічними та мікробіологічними процесами. Втім, Сторони мають забезпечити захист сортів рослин патентуванням або іншою ефективною системою sui generis".

Індія та ОАЄ (Організація Африканської Єдності) вже заснували свої системи "sui generis" задля захисту прав фермерів.

Члени ОАЄ створили *"Африканський модельний закон із захисту прав місцевих спільнот, фермерів і селекціонерів та з доступу до біологічних ресурсів"*. Мета цього закону – збалансувати права фермерів, селекціонерів та місцевих спільнот за принципом визнання ролі всіх сторін у збереженні, покращенні й ефективному використанні біорізноманіття (GRAIN (b)). Закон говорить, що *патенти на життя є аморальними й протирічать основним цінностям жителів Африки, а тому мають бути поза законом*.

Білль із захисту сортів рослин та прав фермерів відкрито проголошує право фермера "зберігати, використовувати, висаджувати, обмінювати та продавати результати його роботи на землі, включаючи насіння сорту, захищеного цим Актом, так само, як він міг це робити до початку дії цього Акту. (Розділ 39, положення (iv) Білля). Оговорюється лише те, що фермер не має права продавати насіння із зареєстрованим брендом-назвою селекціонера.

Наступний крок – вирішити, *через яку міжнародну юридичну платформу* Індія та інші країни, що підтримують системи "sui generis", будуть розвивати міжнародні відносини. Індійські організації "Генетична кампанія" (Gene Campaign) і Центр з питань навколишнього середовища та розвитку сільського господарства (Centre for Environment and Agriculture Development) уклали угоду, *альтернативну тій, що існує в рамках Союзу захисту нових сортів рослин*. Це було зроблено для забезпечення можливості країнам, що розвиваються, впроваджувати свої власні системи захисту прав фермерів і селекціонерів. Запропонована Конвенція фермерів і селекціонерів (CoFaB) має на меті "захист прав фермерів і селекціонерів щодо володіння гермаплазмою країн Півдня, забезпечення інтересів сільського господарства й потреб своїх народів у повноцінному харчуванні" (Gene Campaign).

Угода про ПВПТ та Конвенція "Про охорону біологічного різноманіття" конфліктують між собою в кількох фундаментальних аспектах. Зокрема, з приводу національного суверенного володіння ресурсами біорізноманіття та розподілення прибутків. Організація GRAIN і фонд Gaia зробили порівняльний аналіз конфліктів між цими двома документами. *Дивіться додаток 1.*

6.4. Всесвітня організація з питань інтелектуальної власності (WIPO) та Союз захисту нових сортів рослин (UPOV) – сумнівні провідники права інтелектуальної власності

Всесвітня організація з питань інтелектуальної власності (ВОПІВ), діяльність якої залишається дещо в тіні, є спеціальним органом ООН, який керує кількома конвенціями з ПІВ. З введенням в дію Угоди про ПВПТ виникла Всесвітня організація з питань інтелектуальної власності. Її мета - впровадження освітньої діяльності з ви-

конання зобов'язань згідно Угоди про ПВПТ в країнах, що розвиваються. В таблиці, яка наведена нижче, - уривок з публікації GRAIN, де викриваються намагання представників ВОПІВ (та ПВПТ) зневажити процеси формування незалежних законодавчих систем в ОАЄ або навіть перешкодити їх розвитку.

Всесвітня організація з питань інтелектуальної власності про Модельний закон ОАЄ

ВОПІВ довела своєю діяльністю, що вона є прихильником надання патентів на життя. Коментуючи Модельний закон ОАЄ, представники ВОПІВ наголошують:

- заборона патентів на живі форми суперечить ст. 27.3(b) Угоди про ПВПТ, де є вимога патентувати, як найменше, мікроорганізми (і це, незважаючи на те, що група африканських країн займає позицію, формально схваленою ОАЄ, проти можливості патентувати *будь-які живі форми*);

- цими анти-біопіратськими положеннями “біо-шукачі” не можуть закріпити ексклюзивної монополії на зроблені або виділені продукти (представники GRAIN дивуються: чиї ж інтереси таким чином відстоює орган ООН?);
- ВОПІВ відхиляє принцип “невиключності” прав громад, вміщений в Модельному законі (цей принцип закладено в основі цілої системи, він покликаний захистити те, що ніхто, навіть члени місцевої громади, не можуть привласнити - колективні знання та ресурси.);
- громади самі мають брати патенти або дозволяти іншим робити це за них, щоб отримувати прибуток від торгівлі біорізноманіттям Африки. Але, як вірно зауважують в GRAIN, патентування є дуже дорогою і складною справою, а тому такий підхід призвів би швидше до збагачення міських юристів, ніж громад, які опікуються біорізноманіттям. Джерело інформації: *GRAIN(b)*

6.5. ПВПТ в Досі

Права інтелектуальної власності, пов’язані з торгівлею, стали однією з центральних тем на конференції міністрів в Катарі (ВТО, листопад 2001), що було пов’язано зі “свіжими” інцидентами, які продемонстрували вплив цих прав на доступ до медикаментів, здебільшого в бідних країнах. В результаті була укладена угода, яка дозволяла країнам-членам встановлювати свої власні правила щодо надання “вимушених ліцензій”. Ці ліцензії змушують власників патентів дозволити конкурентам виробляти запатентовані ліки. Крім того, угода забезпечує право кожної країни встановлювати власні критерії щодо визначення поняття національного надзвичайного становища в галузі охорони здоров’я, - це дозволяє надавати “вимушені ліцензії”. (Rich)
Бразилія розцінила угоду як важливий крок у розвитку світової боротьби проти таких хвороб як СНІД (Дивіться таблицю нижче).

Треба відзначити, що дебати навколо здоров’я та медицини залишили в тіні питання патентів і забезпечення їжею. Неурядова організація “Мережа країн третього світу” (Third World Network) заявила, що розділ про торгові права інтелектуальної власності Доської декларації “дуже розчаровує, оскільки не бере до уваги численні заклики неурядових організацій заборонити патентування живих форм і дати країнам реальну владу захищати права громад на насіння та біологічні матеріали, що є основою системи sui generis ” (TWN). Рені Вельве з GRAIN коментує: “Якщо це питання не розглядатиметься на переговорах в Катарі, то лише тому, що індустріалізовані країни не хочуть говорити на цю тему”. (Pley)

У Бразилії, на відміну від інших країн, що розвиваються, скасування патентів стало темою діяльності самого уряду. Сім державних лабораторій нині виробляють родові копії восьми з дванадцяти речовин, що використовуються в коктейлі СНІД і не дуже відрізняються за ціною від пропонованої мультинаціональними фармацевтичними гігантами, такими як Merck and Roche. Під тиском фармацевтичних компаній уряд США загрожував Бразилії поданням скарги до ВТО. Але вона була відізнана через масовий громадський протест, і Бразилія досягла згоди з деякими фарма-гігантами. Зараз уряд Бразилії стверджує, що Доська декларація дозволяє не боятися подібних скарг (Rich).

7. Патентування живих форм у Європі

Цей розділ може зацікавити організації, які працюють у країнах-членах ЄС, в країнах, що збираються вступити до Союзу, а також у державах, де ініційовано процес приєднання до Європейської конвенції з патентування. Конвенція, як і директива ЄС про патенти на живі форми, пропонує *більш детальні та перспективні правила* щодо використання патентів на життя, ніж навіть ті, що встановлені Угодою про ПВПТ.

7.1. Європейська конвенція з патентування (European Patent Convention (EPC))

Європейська конвенція з патентування була прийнята в 1977 році. Замість того, щоб звертатися для отримання патенту до патентного офісу в кожній з країн, було запропоновано реєструва-

ти заявки одночасно в усіх країнах. Заявки можна подавати до Європейського патентного офісу (European Patent Office (EPO)), який є виконавчим органом конвенції. Офіс має два представ-

ПАТЕНТИ НА ЖИТТЯ. Інформаційний посібник

ництва, в Нідерландах та Німеччині (Мюнхен). Конвенція забезпечує правове регулювання, але (незначні) відмінності в національних законах мають право на існування. Європейська конвенція з патентування є незалежною і не входить до законодавчої системи ЄС. Її сторонами є як країни Євросоюзу, так і інші європейські держави. Найважливішою статтею щодо патентування живих форм у Конвенції є стаття 53(b), яка не

надає патентоздатності “сортам рослин, тваринам і життєво важливим біологічним процесам для продукування рослин і тварин”. Також патентуванню не підлягають винаходи, які “протиричають громадському порядку або моралі”. Необхідно зауважити, що ці винятки не стосуються мікробіологічних процесів або продуктів.

Сторони Європейської конвенції з патентування:

Австрія	Греція	Португалія
Бельгія	Ірландія	Іспанія
Кіпр	Італія	Швеція
Данія	Ліхтенштейн	Швейцарія
Фінляндія	Люксембург	Туреччина
Франція	Монако	Великобританія
Німеччина	Нідерланди	

Країни, які мають приєднатися до Конвенції найближчим часом:

Албанія	Республіка Македонія
Литва	Румунія
Латвія	Словенія

(Джерело інформації: Європейський офіс з патентування)

Стаття 53(b) - “мертва буква”

Біотехнологічні винаходи здебільшого стосуються більш ніж одного сорту рослин. Новий метод генетичної модифікації конкретного сорту рослини може бути використаний і для інших сортів того ж виду. Європейський офіс з патентування традиційно вважає винаходи патентоздатними, якщо вони стосуються більш ніж одного сорту рослин. Отже, обслуговуючи інтереси індустрії, офіс не порушує статтю 53 (b). Оскільки в результаті рослинні сорти все одно

стали патентоздатними, стаття 53(b) перетворилась на так звану “мертву букву”.

У середині 90-х усвідомлення та опір патентуванню живих форм почали зростати. В 1995 екологічна організація Грінпіс опротестувала патент на стійкий до гербіциду ріпак, наданий компанії Plant Genetic Systems. Європейський офіс з патентування змушений був визнати, що патент мав на увазі рослинні сорти. Через цю судову справу чинна практика надання патентів на рослинні сорти мала б бути припинена.

Індустрія продовжувала лобіювати запровадження більш сильного й розгалуженого законодавства щодо патентування біотехнологічних винаходів в Європі. Логічним здавалося б змінити текст Європейської конвенції з патентування. Але для цього необхідна *одностайна* згода всіх сторін. І представники індустрії почали лобіювати створення спеціальної директиви ЄС, яка б зробила можливим надання патентів на живі форми.

7.2. Директива ЄС про патентування живих форм

Після запеклих десятирічних дискусій 12 квітня 1998 року Європарламент (ЄП) *вирішив позитивно* питання створення нової директиви, яка б регулювала патентування біотехнологічних винаходів. Після прийняття цього рішення здавалось, що боротьбі між опонентами та пропонентами патентів на життя покладено кінець.

Директива є інструментом для *гармонізації* законодавства на території всього Євросоюзу. В 1998 році Європейська Комісія запропонувала

перший проект директиви про патентування живих форм, що викликало несамовитий опір в Європарламенті. Здебільшого критика була пов'язана з відсутністю будь-яких положень щодо *етичних аспектів* патентування живих форм, дотримання фермерських прав, можливостей патентування *генів людини*. В результаті Європарламент провів історичне голосування і *відхилив* проект директиви 1995 року. Єврокомісія, під сильним тиском індустрії, дуже шви-

дко запропонувала новий проект. У квітні 1998 року нова директива, що забезпечувала інтереси “біотехнологічних патентів”, була погоджена.

Чимало громадських організацій (серед них екологічні, по зв'язках між Сходом та Заходом, із захисту тварин) об'єднались в єдину кампанію під назвою “Ні патентам на життя!” (No Patents on Life!). Бізнесові кола також об'єднались - під девізом “Без патентів немає одужання!” (No Patents No Cure!). Вони стверджували, що дієва система патентування здобутків біотехнології необхідна для створення ліків, наполягали на

необхідності директиви, тому що сучасні біотехнології мають зробити вагомий внесок у вирішення проблеми *голоду в світі*. Ця ідея відображена в преамбулі до директиви, де говориться, що “розвиток біотехнологій є важливим для країн, що розвиваються, як в галузі охорони здоров'я (...), так і для подолання голоду в світі”. Однак, ці заяви не мають наукового обґрунтування, а фінансовані корпораціями дослідження насправді зовсім не опікуються вирішенням цих проблем.

7.3. Патентоздатність згідно з директивою ЄС

Які ж патенти на життя дозволені директивою ЄС? Згідно із статтею 1, країни-члени ЄС мають надавати патенти, які відповідають трьом спільним критеріям патентного законодавства. *Навіть якщо вони вміщують або створені з біологічного матеріалу або це процес з використанням біологічного матеріалу; навіть якщо цей матеріал вже раніше існував у природі.*

Згідно зі статтею 4.1, *непатентоздатними є*

(а) сорти рослин та тварини (*Але значення цього положення практично зводиться нанівець наступним (4.2), в якому зазначається, “Винаходи, пов'язані з рослинами або тваринами можуть бути запатентовані, якщо технічне виконання цього винаходу не обмежується одним сортом рослини або твариною.”*);

(б) життєво важливі біологічні процеси (*Це положення також можна вважати “мертвою буквою”, тому що надане Комісією визначення процесів стосується тільки таких, що відбуваються в природі повністю природнім шляхом. Подібні процеси взагалі не можуть оцінюватись з точки зору задоволення вимог щодо патентоздатності!*).

Інші виключення щодо патентоздатності стосуються тіла людини (але необов'язково його елементів, наприклад, генів) та винаходів, які “протиричають громадському порядку та моралі”, скажімо зародкова терапія.

7.4 Основні проблеми директиви

➤ Біопіратство

Намагання Європарламенту включити до директиви положення, які б дещо перешкождали біопіратству, пов'язаному з рослинним, тваринним та людським генетичним матеріалом, були провалені. Відповідний додаток мав гарантувати, що

* біотехнологічні патенти, пов'язані з людським генетичним матеріалом можуть надаватись,

якщо людина дала згоду на використання її генетичного матеріалу;

* біотехнологічні патенти, пов'язані з *рослинним або тваринним матеріалом* можуть надаватись тільки якщо заявлено географічне місце походження цього матеріалу, та якщо доведено існування дозволу на використання цього матеріалу від відповідних (національних) органів влади.

➤ Сорти рослин можуть патентуватись – права фермерів без уваги

Те, що вже практикувалось Європейським офісом з патентування, було перетворено на закон. Сорти рослин стали патентоздатними в Євросоюзі, хоча юридичний текст вводить в оману і стверджує протилежне. В ситуації з патентуванням насіння (як генетично модифікованого, так і ні), *права фермерів* втратили чинність. У США стало звичайною практикою патентувати

навіть не ГМ сорти рослин. І немає жодної причини для того, щоб те саме не могло відбуватись за директивою. Також в Європі фермери можуть притягатись до суду за володіння культурами, запатентованими в Європі, навіть якщо це сталося через “забруднення” насіння, перехресне опилування або перенесення вітром чи водою.

Директива ЄС іде навіть далі, ніж того вимагає Угода про ШВПТ. Права інтелектуальної власності, пов'язані з торгівлею, залишають можливість виключити рослини та тварин зі сфери законодавства або встановити іншу правову систему захисту рослинних сортів. Це стало неможливим для країн-членів ЄС.

➤ **Непогодженість з Конвенцією “Про охорону біологічного різноманіття”**

В директиві ЄС немає жодного положення, яке б забезпечувало виконання країнами ЄС основних обов'язків згідно з конвенцією про біоріз-

номаніття. Ніяких згадок про біопіратство, не кажучи вже про розподілення прибутку.

➤ **Патентоздатність методів з використанням людських ембріонів**

Медичні методи з використанням людських ембріонів можуть бути запатентовані. Саме це ви-

кликало б опір багатьох людей, якби їм про це було відомо.

➤ **Не існує ніяких органів з питань дотримання етичних вимог**

Європарламент наполягав на створенні нового комітету для оцінки етичних проблем, пов'язаних з наданням патентів згідно з директивою. Але Єврокомісія віддала це під опіку комітету з етики, в компетенції якого вже були

всі питання біотехнології. Необхідно зауважити, що з часу заснування цей комітет ніколи не видав жодного негативного висновку з приводу чинних справ.

7.5. Європейська конвенція з патентування – неправомірна зміна

Європейський патентний офіс дуже швидко адаптувався до нової директиви ЄС. Текст конвенції було змінено, *що знов дозволило з вересня 1999 року надавати патенти на сорти рослин*. Це, можливо, неправомірне рішення було прийняте в червні 1999 року адміністративною радою Європейського патентного офісу (16/6/99). Деякі країни-члени конвенції підтримали його навіть без повного розуміння значення, згодом Німеччина й Бельгія змінили своє ставлення на негативне. Втім, поки що загальна ситуація залишається незмінною.

Європейський офіс нині видає досить багато патентів на живі форми. Грінпіс та група “Ні – па-

тентам на життя!” дослідили більше тисячі заявок на надання патентів протягом 1999 та 2000 років. Вони дійшли висновку про значне збільшення кількості заявок у галузі генетики людини. В деяких випадках один патент охоплює кілька сотень послідовностей генів людини. Зростає і кількість заявок на отримання патентів щодо виробництва *харчової продукції*. Прикладом є патент, наданий німецькій компанії Greenovation Pflanzenbiotechnologie на так званий “золотий рис“, зерна якого мають підвищений вміст про-вітаміну А.

Європейська конвенція з патентування не є законодавством Євросоюзу, і тому її сторонами не є тільки країни-члени ЄС. Для країн, що визначені вище як претенденти на приєднання до конвенції, а також для держав в першому раунді вступу до ЄС наслідки приєднання до цієї конвенції або до ЄС є дуже важливими. Ані Європейська конвенція з патентування, ані директива ЄС не дозволяють створення національного законодавства *sui generis* щодо патентування сортів рослин, що є можливим згідно з Угодою про ШВПТ. Тому важливим є визначення стадії, на якій знаходиться країна в процесі приєднання до конвенції або до Євросоюзу.

7.6. Жорстка критика не припиняється

Опір директиві був настільки сильним у парламенті Данії, що уряд країни був змушений звернутись з позовом до Європейського суду (ЕСЖ). Італія також підтримала цей позов. Головне, що непокоїло країни, – правове підґрунтя директиви, яка, на їх думку, протирічила Європейській конвенції з патентування (з патентоздатності сортів рослин), та деяким іншим міжнародним законам, серед яких Угода про ШВПТ та Кон-

венція “Про охорону біологічного різноманіття” (це вже було пояснено вище).

Крім того, дозвіл директиви патентувати окремі частини людського тіла був охарактеризований як порушення “фундаментального права на людську гідність на цілісність”. На жаль, 9 жовтня 2001 року Європейський суд оголосив, що розгляд справи закрито.

(Неправова) зміна в правилах Європейської конвенції з патентування зруйнувала аргумент щодо суперечностей директиви й конвенції. Стосовно етичних міркувань у зв'язку з патентуванням генетичного матеріалу людини, суд визнав захист достатнім, тому що директива не дозволяє вважати патентоздатним винаходом тіло людини на різних стадіях його формування та розвитку. Інші зауваження не були прийняті до уваги.

Директива зазнала критики і з боку інших урядових органів. Рада Європи (не плутати з Радою Міністрів ЄС) зауважила в своїх рекомендаціях: “*гени, клітини, тканини або органи рослинних,*

тваринних чи людських створінь не можуть вважатись винаходами й ставати монопольною власністю, яка забезпечується патентним захистом.” Пізніше Рада ухвалила резолюцію з вимогою встановлення в Євросоюзі мораторію на патентування генів та проведення повторних переговорів стосовно директиви. Міністр юстиції Франції оголосив перед парламентом країни, що директива суперечить деяким законам Франції, зокрема, закону з біоетики, який забороняє продаж людського тіла. Сенат і Федеральний парламент Німеччини досить критично висловились про директиву та її імплементацію. Але було вже пізно.

8. Боротьба з патентуванням живих форм – спроба плисти проти течії

Як уже неодноразово згадувалось, опір патентам на життя (та жорстким правам на селекційні досягнення) помітно посилюється за останнє десятиріччя. Спочатку – в середовищі громадських організацій, а згодом і на урядовому рівні.

Уряди південних країн дуже пізно зрозуміли, що саме було покладено на терези під час переговорів щодо Угоди про ПШПТ. Але вони очолили дискусію на офіційному рівні, яка в результаті призвела до перегляду умов ПШПТ на четвертому самміті ВТО в Досі, Катар. Деякого успіху вдалося досягти в питаннях охорони здоров'я, але ніякого прогресу щодо можливостей створення систем *sui generis*. Країни африканської групи підтримали вимогу дозволити всім країнам-учасникам заборонити патентування будь-яких живих форм.

Важливим також стало обговорення Міжнародної угоди з питань рослинних генетичних ресурсів, яку подекуди вважали можливою протидією введенню патентів на життя. На жаль, угода не “дожила” до кінця дебатів. Але завдяки сильній політичній волі все-таки залишалася можливість вдосконалити цей “Закон про насіння”.

Хоча опір директиві ЄС був досить сильним на різних рівнях, вона вистояла і вдруге. Проти неї застосовувались і інші заходи, скажімо, опротестування патентів, які надавались Європейським патентним офісом. Відома історія з *патентом Neet*.

Різноманітні неурядові організації (IFOAM, Група зелених в Європарламенті, Індійський дослідний фонд з науки, технології та екології під керівництвом Вандани Шиви) склали судовий позов з приводу цього патенту. П'ятирічний судовий процес продемонстрував значний брак демократії в Європейському офісі з патентування. Він, як незалежна структура, заробляє тим, що надає патенти. Якщо хтось бажає заперечити патент, то він може це зробити *лише* під час засідання *внутрішньої ради з врегулювання спорів*. Ще один приклад того, коли лисиця охороняє курник...

Останніми роками відчутний поштовх кампанія “Ні – патентам на життя!” отримала від фермерів, які зіткнулись з реальністю патентування насіння (ГМО та не ГМО). Цим досвідом важливо поділитись з фермерами інших країн світу. В багатьох місцях все ж таки фермери продовжують вирішувати, що їм сіяти.

Чимало цікавих ідей щодо збереження біорізноманіття як *спільного блага* з'являється в різних куточках світу. Проекти зі збереження насіння та реєстри біорізноманіття є прикладами цього.

9. Ситуація в галузі патентування живих форм в Україні

Загальновідомо, що у селекціонуванні рослин виведення нового сорту будь-якої культури пов'язане із значним часом, потребує відчутних зусиль та вимагає чималих витрат. На жаль, сьогодні Україна відстає від провідних країн у виведенні нових сортів рослин, поступово, але невпинно втрачаючи зойований десятиліттями імідж батьківщини видатних вчених із світовими іменами. Але й зараз в нашій країні є і талановиті вчені, і провідні наукові установи, які продовжують цікаві дослідження і готові сказати своє вагоме слово в цій сфері. Найсуттєвішим гальмом у розвитку вітчизняного селекціонування, безумовно, є той економічний стан, який нині практично унеможливує фінансування цієї галузі науки державою. Однак це не говорить про відсутність в Україні законодавчої бази, яка регулює специфічні правовідносини. Так, Законом України “Про охорону прав на сорти рослин” від 21 квітня 1993 року, який набрав чинності 1 листопада 1993 року, регулюються відносини, що виникають у зв'язку з виведенням, використанням, захистом, відчуженням нових сортів рослин. Крім того, ці правовідносини регулюються також відповідними міжнародними угодами.

Закон України “Про охорону прав на сорти рослин” передбачає, що сорт вважається новим, якщо на дату надходження заявки на видачу патенту на сорти до Держпатенту України насіння цього сорту не було відоме цивільному обігу: а) на території України не більше одного року; б) на території будь-якої іншої країни - для винограду, декоративних деревних рослин, плодкових культур та лісових порід - більше шести років та більше чотирьох років для інших культур.

В Законі про охорону прав на сорти рослин подано визначення таких понять, як сорт, використання сорту, запатентований сорт та інші. Відповідно до закону, є сорти рослин, які допущені для господарського використання, і сорти, які допущені до використання і права яких охороняються. Перші – допущені, заносяться до Реєстру сортів рослин України, другі – права яких охороняються, заносяться до Державного реєстру сортів рослин в Україні. Для кожного сорту, занесеного до Реєстру або до Державного реєстру, існує певна процедура і вимоги. Так, сорти, права на які в Україні не охороняються, повинні використовуватися тільки після проведення державного сорто випробування і занесення їх до реєстрів сортів рослин України. Рішення про занесення сорту до Реєстру сортів рослин України приймається на підставі результатів державного сорто випробування і затверджується Кабі-

нетом Міністрів України. Подальше використання сортів, занесених до Реєстру сортів рослин України, повинно проводитись з дотриманням положень Закону про охорону прав на сорти рослин.

У питаннях патентування та процедури патентування, відповідно до Закону України “Про охорону прав на сорти рослин”, право на сорти належить громадянам, юридичним особам та їх правонаступникам, які мають цивільну правоздатність і дієздатність відповідно до законодавства України. При патентуванні сорту рослин до Держпатенту України подається заява на сорт. Заява про видачу патенту на сорт може бути подана особисто заявником або через довірену особу чи патентного повіреного. Громадяни, які проживають за межами України, а також іноземні юридичні особи, ведуть справи, пов'язані з одержанням патенту на сорт, через патентних повірених, зареєстрованих у Держпатенті України. Заява має містити: заяву про видачу патенту на сорт; опис сорту, що розкриває його ознаки та властивості з повнотою, достатньою для визначення сорту. До заяви додається документ, який підтверджує сплату збору за подання заяви або засвідчує наявність пільг щодо його сплати.

Експертиза заяви на сорт включає формальну експертизу та експертизу на патентоспроможність. Експертиза заяви проводиться поетапно протягом трьох років з дати надходження заяви до Держпатенту України, який має право продовжити зазначений строк експертизи. Формальна експертиза проводиться протягом двох місяців з дня надходження заяви і має на меті встановлення необхідності документів та їх відповідності вимогам закону.

Експертним органом Держпатенту України є Державна комісія України з випробування та охорони сортів рослин Агропромислового комплексу України, який здійснює експертизу заявки на патентоспроможність сорту. Якщо в процесі експертизи буде встановлено, що сорт не відповідає умовам патентоспроможності, то приймається рішення про відмову в наданні правової охорони сорту, про що повідомляється заявнику у письмовій формі.

Відповідно до Закону “Про рослини”, кожна фізична і юридична особа, яка має право на сорт, може цей сорт патентувати в будь-якій зарубіжній державі. Але зарубіжне патентування можливе за умови подання заяви на цей сорт до Держпатенту України. Таким чином, в Україні діє принцип дозвільного зарубіжного патентування сорту: спочатку цей сорт повинен бути запатен-

тований в Україні, і тільки потім можливе його зарубіжне патентування. В разі порушення цього порядку заявник та його правонаступник втрачає право на одержання патенту в Україні.

В Україні питання, що регулюють виробництво, реалізацію та використання насіння і садивного матеріалу сільськогосподарських, декоративних, лікарських та лісових рослин, на які затверджено державні стандарти, і правові відносини між виробниками та споживачами насіння і садивного матеріалу, а також охороняють їх права регулюється Законом України "Про насіння". Відповідно до цього Закону юридичні та фізичні особи можуть розмножувати, заготовляти, реалізовувати та використовувати насіння сортів рослин лише за умови відповідності своїх виробничих можливостей атестаційним вимогам, що встановлюються Міністерством сільського господарства і продовольства України. За наслідками атестації, проведеної Міністерством сільського господарства і продовольства України, дозвіл на виробництво та використання репродуктивного насіння і гібридів першого покоління надається спеціалізованим насінницьким господарствам, колективним сільськогосподарським підприємствам, селянським (фермерським) та іншим господарствам незалежно від форм власності. Юридичні і фізичні особи, що за наслідками атестації одержали дозвіл на виробництво і використання насіння відповідних категорій, заносяться до Державного реєстру виробників насінневого і садивного матеріалу, який веде і видає Міністерство сільського господарства і продовольства України. Юридичні та фізичні особи, що не мають дозволу на виробництво і використання насіння, можуть вирощувати його тільки для власного використання без права продажу. Відповідно до цього Закону передбачаються такі права і обов'язки виробників насіння. Так, юридичні та фізичні особи, що одержали дозвіл на виробництво і використання насіння, мають право: на договірних умовах купувати в інших виробників відповідні категорії насіння та батьківські форми гібридів для наступного розмноження і реалізації; вимагати відшкодування завданих збитків від перехресного запилення посівів вирощуваного сорту іншим сортом внаслідок невиконання сусіднім виробником умов укладеного з ним договору щодо розміщення посівів перехреснозапильників; встановлювати договірні ціни на вирощене насіння, що підлягає реалізації; звертатись до органів державного управління і контролю в насінництві та до судових органів у разі порушення прав, наданих їм цим Законом. Крім того, виробники насіння зобов'язані: укладати угоди на використання сортів з власниками патентів на сорти, установами-оригінаторами сортів, на які не видаються

патенти, або з авторами сортів; додержувати технологічних і методичних вимог насінництва щодо збереження сортової чистоти, біологічних і врожайних властивостей сорту та посівних якостей насіння; гарантувати відповідність насіння, що підлягає реалізації, сортової чистоті і посівним якостям, зазначеним у документі на насіння; своєчасно здавати зразки насіння для контролю якості до лабораторій Української державної насінневої інспекції; зберігати дублікати зразків насіння протягом терміну, визначеного державним стандартом; вести по кожному сорту насінницьку документацію за встановленими формами і зберігати її протягом трьох років; додержувати встановленого порядку маркування і затарювання насіння, що підлягає реалізації.

Крім того, патентування регулюється не тільки національним законодавством, а й міжнародним. Так, відповідно до Міжнародної конвенції по охороні нових сортів рослин (від 02.12.61, переглянутої в Женеві 10.11.72, 23.10.78 та 19.03.91), до якої Україна приєдналася 03.11.95, патент виданий однією з країн учасниць, має чинність в межах цієї держави.

Для одержання правової охорони винаходу в іншій конкретній країні необхідно подати заяву і одержати патент саме у цій країні. Однак, якщо заявник хоче мати пріоритет і в інших країнах членів конвенції, він повинен про це заявити в заяві, яку подає до Держпатенту поданої в державі - учасниці та дату подання цієї заявки, за якою встановлено конвенційний пріоритет.

Право національного режиму полягає в тому, що країни учасники конвенції надають громадянам інших країн право на такий самий захист, який вони надають власним громадянам. Також правовий захист надається і тим громадянам, які не є учасниками конвенції, якщо вони мають місце проживання або підприємство в країнах-членах Конвенції.

Якщо говорити про трансгенні організми, то сьогодні більшість цієї продукції ввозиться в Україну з-за кордону. Зважаючи на велику стурбованість громадськості безпекою трансгенних організмів та їх можливим непередбачуваним впливом на здоров'я людини, Уряд України у 1998 році затвердив тимчасовий порядок ввезення, державного випробування та використання трансгенних сортів рослин в Україні. Цим положенням до використання в Україні допускаються лише такі трансгенні сорти рослин, які визнанні біологічно безпечними, офіційно зареєстровані та допущені до використання в будь-якій країні, яка є членом Міжнародного союзу з охорони нових сортів рослин. Нові сорти рослин можуть бути ввезені та допущені до використання і випробування лише на підставі позитивного висновку про біобезпеку генетичної

конструкції, включеної до геному цих рослин. Такий висновок повинен надаватися Міжвідомчою комісією з питань біобезпеки, яка створена при Міннауки. Заявник, який бажає ввезти до України трансгенний сорт рослин, повинен подати до Державної комісії з випробування та охорони сортів рослин Мінагропрому заяву, в якій містяться відомості про походження сорту та його характеристику. Комісія з метою проведення експертизи передає заявку Інституту агроекології та біотехнології Української академії аграрних наук. На підставі позитивного висновку експертизи Міжвідомча рада подає пропозиції Агропрому щодо ввезення дослідних зразків трансгенних рослин для державного випробування. Розгляд заявки та відповідних документів відбувається впродовж 30 днів. Важливим моментом є те, що, відповідно до чинного законодавства України, ввезення до України трансгенних сортів рослин можливо лише за умов наявності на тарі позначки “ТГ”, а на внутрішній етикетці – відомості про вид рослин, назву сорту, масу, найменування та адресу відправника. Тобто, процедура державного випробування здійснюється в порядку, встановленому для інших сортів рослин. Всі ці роботи здійснюються під контролем. Так, випробування проходять за методикою державного сортовипробування під контролем міжвідомчої комісії. Санітарну експертизу здійснює Інститут харчування МОЗ України під час державного випробування. За принципом перестороги, умови зберігання та випробування “ТГ” повинні виключати будь-який контакт з насінням та садивним матеріа-

лом інших культур. У разі виявлення під час випробування екологічної небезпеки та загрози для здоров’я людини, такий сорт знімається з державного випробування, а насіння, бульби, рослинні рештки (солома, бадилля тощо) цього сорту знищуються у встановленому порядку.

Трансгенні рослини, що пройшли державне випробування і одержали позитивний висновок державної санітарної-гігієнічної експертизи, за погодженням з Міжвідомчою радою з питань регламентації випробування, реєстрації та використання трансгенних сортів рослин, заносяться до спеціального розділу Реєстру рослин України в порядку, встановленому для інших сортів рослин. Можлива сфера використання “ТГ” розробляються Комісією та Радою, які потому подають свої пропозиції до Мінагропрому, а останній, в свою чергу, крім цього, організує контроль за надходженням і використанням трансгенних сортів рослин.

Ми зупинилися лише на деяких аспектах національного законодавства, яке регулює відносини у сфері селекціонування рослин та ГМО. Але навіть стислий огляд вітчизняних законодавчих актів дозволяє зробити висновок, що у вирішенні багатьох питань Україна вийшла далеко вперед і залишила позаду більшість Європейських держав. Тим не менше, існує гостра необхідність приведення нашого законодавства у відповідність з вимогами Європейської спільноти, завершити процес його гармонізації, що дозволить створити правове поле для входження України у цей союз.

10. Що робити?

Необхідно отримати інформацію, але це лише перший крок в діяльності, пов'язаній з патентуванням життя. Нижче наведені рекомендації щодо початку проведення кампаній проти патентів на життя в країнах, де такого руху ще не існує.

Національний рівень

- Визначте, чи забезпечується надання патентів національним законодавством (з'ясуйте, що відбувається на практиці!)
- Розпочніть національну кампанію.
  - Визначте, чи є запатентоване насіння на внутрішньому ринку вашої країни.
- Надайте інформацію з цього питання фермерам та запропонуйте їм відмовитися від закупок запатентованого насіння.
  - З'ясувати, чи були колись запатентовані ресурси біорізноманіття з вашого регіону ще де-небудь в світі (чи навіть у вашій країні) – велика робота. Варто налагодити контакти з іншими групами, які працюють над цим питанням, відслідковуючи патенти, що надаються переважно в США та Європі.
- Якщо ви дізнаєтесь про патент такого типу, то можна розпочати офіційну процедуру опротестування, щоб відізнати його.
- Є також можливість запобігання біопіратству (патентуванню ресурсів біорізноманіття *в вашій країні та будь-де*): скласти громадський реєстр біорізноманіття з детальним описом біоресурсів конкретного регіону (як дикої природи, так і сільськогосподарських систем) та їх використання. Так можна завадити тому, що хтось проголосить "свою знахідку" чимось новим.

Європейський рівень

- Для країн Європи: з'ясуйте, чи є ваша країна членом Європейської конвенції з патентування. Якщо ні, то чи не збирається до неї вступити?
- Якщо ваша країна знаходиться у процесі приєднання до конвенції, ви можете розпочати кампанію проти цього. Участь у конвенції практично означає те саме, що запровадження директиви ЄС з патентування; конвенція не дає права на створення системи *sui generis* щодо патентування сортів рослин, як це дозволяє Угода про ПівПТ.

Міжнародний рівень

- З'ясуйте, чи є ваша країна членом ВТО, тобто, чи повинна дотримуватись умов Угоди про ПівПТ.
- Якщо це так, то ви можете приєднатись до міжнародної кампанії проти ПівПТ, яку підтримують багато неурядових організацій по всьому світу. Головна її мета – втілити вимоги Африканської групи щодо права кожної країни забороняти надання патентів на будь-які живі форми.
- Особливо важливим є лобювання створення законодавчої системи *sui generis* щодо сортів рослин, яка б захищала права фермерів та громад.
- Тому також важливо виступити проти членства у Союзі захисту нових сортів рослин (UPOV), якщо уряд вашої країни планує вступ до нього.
  - Якою була позиція вашого уряду під час переговорів з Міжнародної угоди про рослинні генетичні ресурси для харчування та сільського господарства?
- Вимагайте від свого уряду проактивної позиції під час наступних переговорів з Міжнародної конвенції щодо рослинних генетичних ресурсів для харчування та сільського господарства.

В усіх випадках корисно налагодити контакти з іншими організаціями, які вже мають досвід проведення кампаній проти патентів на життя. Дивіться розділ "Джерела іншої корисної інформації та контакти" або звертайтеся за порадами до ASEED Europe.

Абревіатури

ABS - Access and Benefit Sharing \ Доступ та розподілення прибутків
CBD - Convention on Biological Diversity \ Конвенція “Про охорону біологічного різноманіття”
EPC - European Patent Convention \ Європейська конвенція з патентування
ECJ - European Court of Justice \ Європейський Суд
EP - European Parliament \ Європейський парламент
EPO - European Patent Office \ Європейський офіс з патентування
FAO - Food and Agriculture Organisation (UN) \ Організація ООН з питань харчування та сільського господарства
IP(R) - Intellectual Property (Rights) \ Права інтелектуальної власності (ПІВ)
IU - International Undertaking on Plant Genetic Resources in Food and Agriculture \ Міжнародна угода про рослинні генетичні ресурси в харчуванні та сільському господарстві
PBR - Plant Breeders' Rights \ права на селекційні досягнення
PVP - Plant Variety Protection \ Захист сортів рослин
TRIPS - Trade Related aspects of Intellectual Property rights (WTO) \ Угода про ПІВ, пов’язані з торгівлею
UPOV - Union for the Protection of New Varieties of Plants \ Союз захисту нових сортів рослин
WIPO - World Intellectual Property Organisation (UN) \ Всесвітня організація з питань інтелектуальної власності
WTO - World Trade Organisation \ Всесвітня торгова організація

Джерела інформації, використані для створення цієї публікації

- ActionAid (John Madeley): Pirates Charter, Sept.2001
- Anderson, Luke: Genetic Engineering, Food, and our Environment, Green Books, May 1999
- ASEED Europe: Eugenics - a self defense guide to protecting your genes, 1997
- Berne Declaration, Misereor, ActionAid: TRIPs on Trial – The impact of WTO’s patent regime on the world’s farmers, the poor and developing countries; September 2001
- Earth Island Journal, Winter 1995-1996 (www.earthisland.org/journal/w95-13c.html)
- ETC (formerly RAFI): Globalization, Inc. - Concentration in Corporate Power: The Unmentioned Agenda, May 2001. www.rafi.org
- European Patent Office (EPO): www.european-patent-office.org
- FAO: International Convention on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture approved by FAO Conference, FAO Press Release 01/81 C5, 3 November 2001
- Gaia/Grain: TRIPs versus CBD - Conflicts between the WTO regime of intellectual property rights and sustainable biodiversity management, April 1998
- Gene Campaign: www.cuts-india.org/Gene-Campaign.htm
- GRAIN (a): "TRIPs Plus" treaties leave WTO in the dust, 2001 <http://www.grain.org/publications/trips-plus-press-en.cfm>
- GRAIN (b): IPR agents try to derail OAU process, June 2001 (<http://www.grain.org/publications/oau-en.cfm>)
- GRAIN (c): International Undertaking on Plant Genetic Resources - the Final Stretch; October 2001
- GRAIN (d): A Distappointing Compromise, in: SEEDLING, Volume 18, issue 4, December 2001
- Greenpeace Germany: Zoo Animals, Racehorses and People- Patents on life: A documentation of applications submitted to the European Patent Office 1999-2000, by Christopher Then, May 2001 www.greenpeace.de/GP_SYSTEM/1QNTIPF6.HTM (go to 'gentechnik', then 'patente auf leben')
- Iley, Karen: Do patents threaten food security? Reuters, November 15, 2001
- Pratt, Timothy: "Small Yellow Bean Sets Off International Patent Dispute", New York Times March 20, 2001
- RAFI(a): News Release 'Trick or Treaty - How the IU became an IOU', December 2001 (www.rafi.org, now www.etcgroup.org)
- RAFI(b): The Law of the Seed, December 2001 (www.rafi.org, now www.etcgroup.org)
- Rediff On The Net Business News: Monsanto seeking dilution of biodiversity law, alleges Pakistan, www.rediff.com/business/1999/sep/01monsan.htm, September 1999
- Sahai, Suman; Plant Variety Protection and Farmers' Rights Law, Economic and Political Weekly, September 2001 (www.epw.org.in/36-35)
- Shulman, Seth: Owning the Future - The Green-back Revolution, September 2001

ПАТЕНТИ НА ЖИТТЯ. Інформаційний посібник

- Schmeiser, Percy: Genetic contamination and farmers' rights, in: Biotechnology and Development Monitor, issue 44/45, March 2001 (www.percyschmeiser.com)
- TWN (Third World Network): Statement after Doha, 13 Nov 2001, www.twinside.org.sg
- WIPO: www.wipo.org

Джерела іншої корисної інформації та контакти

(цей список може бути нескінченним, тому тут наведені лише деякі контакти)

International TRIPs campaign:

- Third World Network
Tel: +604-2266159
Fax: +604-2264505
Email: twnet@po.jaring.my
<http://www.twinside.org.sg>
(Contact: Cecilia Oh)
- Action Aid
Address: Hamlyn House, Macdonald Road
Archway, London N19 5PG UK
Tel: 44 20 7561 7561
Fax: 44 20 7272 0899
mail@actionaid.org.uk
<http://www.actionaid.org>
(Contact: Alex Wijeratna)
- Berne Declaration
Postfach, Quellenstrasse 25, 8031 Zürich
Switzerland
e-mail: food@evb.ch
Tel.: +41/(0)1-277 70 04
Fax: +41/(0)1-277 70 01
<http://www.evb.ch>
(Contact: Francois Meienberg)

European Campaign groups:

- Greenpeace Germany
Tel: +49-40-306180
www.greenpeace.de
(Contact: Christoph Then)

- No Patents on Life!
Tel: +49-89-35851842
e-mail: rtippe@keinpatent.de
<http://www.keinpatent.de>
(Contact: Ruth Tippe)
- Blueridge Institute
e-mail: fkoechlin@mail.datacomm.ch
<http://www.blauen-institut.ch>
(Contact: Florianne Koechlin)

International Research/Campaign Groups

- GRAIN
Tel: +34-933-011381
Fax: +34-933-011627
e-mail: grain@grain.org
<http://www.grain.org>
(Contact: Ana Rosa Martinez and Henk Hobbelink)
- ETC Group (RAFI)
478 River Avenue, Suite 200,
Winnipeg, MB R3L 0C8 Canada
Tel: +1-204-453-5259
Fax: +1-204-284-7871
e-mail: etc@etcgroup.org
<http://www.etcgroup.org>
(Contact: Pat Mooney and Hope Shand)

Додаток 1: Угода про ПВПТ і конвенція "Про охорону біологічного різноманіття" в конфлікті

КОНВЕНЦІЯ

Окремі держави мають суверенні громадські права щодо своїх біологічних ресурсів

Використання або експлуатація біологічних ресурсів має надати можливість для справедливого розподілення прибутку

Використання або експлуатація традиційних знань, інновацій та практик, що стосуються використання біорізноманіття, мають надати можливість для справедливого розподілення прибутку

Доступ до біологічних ресурсів вимагає отримання попереднього інформованого погодження від країни знаходження цих ресурсів. Також вимагається "згода та участь" місцевих органів влади

Держави мають підтримувати збереження та стале використання біорізноманіття як спільного здобутку людства, зважаючи на всі форми прав на біологічні ресурси

УГОДА

Біологічні ресурси мають підлягати особистим правам інтелектуальної власності. Обов'язкове ліцензування має бути обмежене в національних інтересах.

Патенти мають бути забезпечені в усіх технологічних галузях, тому використання чи експлуатація біологічних ресурсів мають бути захищеними ППВ. Не існує механізму розподілення прибутків між власниками патенту в одній країні та донором матеріалу в іншій країні, звідки цей винахід був зроблений.

Патенти мають бути забезпечені в усіх технологічних галузях, тому використання чи експлуатація біологічних ресурсів мають бути захищеними ППВ. Не існує механізму розподілення прибутків між власниками патенту в одній країні та донором матеріалу в іншій країні, звідки цей винахід був зроблений.

Немає положення, яке б вимагало отримання попереднього інформованого погодження на доступ до біологічних ресурсів, які згодом можуть бути захищеними ППВ.

Забезпечення суспільного здоров'я та харчування, а також захист інтересів громадськості в цілому, мають бути узгодженими з особистими інтересами власників ППВ, як це відображено у положеннях Угоди про ПВПТ.

КОНФЛІКТ

Поняття національний суверенітет означає, що країни мають право заборонити надання ППВ на живі форми (біологічні ресурси). Угода про ПВПТ на це уваги не зважає та вимагає ППВ на мікроорганізми, небіологічні та мікробіологічні процеси, а також патентування та/чи системи sui generis із захисту сортів рослин.

Конвенція надає країнам, що розвиваються, правову базу для того, щоб вимагати розподілення прибутку. Угода про ПВПТ відкидає це законне право.

Конвенція надає країнам, що розвиваються, правову базу для того, щоб вимагати розподілення прибутку. Угода про ПВПТ відкидає це законне право.

Конвенція не надає державам влади щодо протистояння випадкам біопіратства через надання попереднього інформованого погодження. Угода про ПВПТ ігнорує таке право, а тому підтримує біопіратство.

Конвенція проголошує громадські інтереси та суспільне благо вищими порівняно з особистою власністю та закріпленими в законі правами власності. Угода про ПВПТ стверджує протилежне.

**Посібник підготовлено
ASEED Europe
PO box 92066
1090 AB Amsterdam
The Netherlands
tel: +31-20-6682236
fax: +31-20-4682275
E-mail: biotech@aseed.antenna.nl
website: www.aseed.net / www.groundup.org**

**Дослідження ситуації в Україні підготовлено
громадською еколого-правовою організацією
"ЕкоПраво-Київ"
Тел./Факс: +380-44-2287510
04119, Україна, Київ-119, а/с 51
E-mail: ecolaw@ecop.relc.com
<http://www.geocities.com/ecopravo>**

**Переклад та видання
Благодійний інформаційно-видавничий центр
"Зелене досьє" (Україна)
01025, Україна, Київ-25, а/с 201
Тел./Факс: +380-44-4768428
E-mail: ecoweek@akcecc.kiev.ua
<http://www.dossier.kiev.ua>**